
Галина Яроцька / Halyna Jarocka
prof., Uniwersytet w Białymstoku, Polska
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4456-3852>
g.iarotska@uwd.edu.pl

Українські мігранти: до проблеми визначення національної та мовної ідентичності (на матеріалі творчості Марини Левицької)

Мова завжди відігравала важливу роль у формуванні індивідуальної та колективної ідентичності. Саме тому проблема взаємозв'язку мови, етнічної та національної ідентичності перебуває у фокусі уваги соціальної психології, етнопсихології, соціолінгвістики тощо. Особливо актуальними постають питання сутності національної ідентичності як такої та наукової обґрунтованості таких понять-термінів, як множинна національна ідентичність, гібридна ідентичність, фронтирна ідентичність, якщо йдеться, наприклад, про білінгвів та емігрантів. На нашу думку, поєднання психологічних, соціологічних, літературознавчих й лінгвістичних розвідок будуть сприяти пошукам відповідей на такі питання.

Ентоні Сміт, який сформулював найголовніші риси національної ідентичності як колективного феномену, зазначив, що наявність таких складників, як-от: 1) історична територія, рідний край; 2) спільні міфи та історична пам'ять; 3) спільна масова, громадська культура; 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів спільноти; 5) спільна економіка і можливість вільно пересуватись територією, є базовою умовою для визначення національної ідентичності¹. За його словами, «нація вписана в культурно-історичний

¹ Е.Д. Сміт, *Національна ідентичність*, пер. з англ. П. Тарашука, Основи, Київ 1994, <http://litopys.org.ua/smith/smi02.htm> [дата звернення: 10.11.2025].

контекст і може мати або не мати власної батьківщини чи держави»². Звернемо увагу на те, що у переліку Смітом рис національної ідентичності відсутнє поняття спільної мови, хоча проблематика співвідношення ідентичності і мови розглядалася з самого початку появи теорії ідентичності в соціогуманітарному знанні ХХ століття. Ця теза активно обговорювалася в працях В. Гумбольдта, Г. Штейнталя, В. Вундта, О. Потебні та інших. Натомість, на думку В.Б. Антоновича, «мова є вельми значною прикметою національності; а проте не можна її вважати за найголовнішу: не вона перша річ, щоб розпізнати національність»³. Е. Сміт також вважав, що національну ідентичність, багатовимірну за своєю суттю, не можна звести до єдиного елементу, її також не можна легко або швидко прищепити населенню з допомогою штучних засобів⁴.

Проте сучасні дослідження, як правило, базуються на теорії соціальної ідентичності Г. Тешфела та Дж. Тернера⁵, згідно з якою ідентичність конструюється, зокрема, й без опертя на природні чинники. Якщо етнічну приналежність пов'язують з генетичним корінням особистості, поняттям «рідної мови», то національну ідентичність вважають політичною категорією, що визначається приналежністю до певного громадянства, тобто держави⁶. Це означає, що для етнічної ідентичності мова є вирішальним чинником приналежності, то для політичної – вона не є такою. Так, провідний ідеолог такого підходу Ерік Гобсбаум в основі нації бачить політичні інститути: «Для них (засновників перших національних держав) єдність нації була політичною, а не соціально-антропологічною. Вона полягала у вирішенні суверенного народу жити за загальним законом і загальною Конституцією, незалежно від культури, мови та етнічного складу»⁷. Ернст Ренан вважав, що «солідарність породжує державу, а єдність нації ґрунтується не на біологічних, географічних чи економічних чинниках, а є духовним і соціокультурним явищем»⁸. На нашу думку, національна ідентичність, що є не біологічним, а політичним, соціальним та культурним феноменом, може існувати тільки як семантична та аксіологічна система: система смислів та цінностей. Отже, йдеться про

² A. Smith, *Myths and memories of the nation*, Oxford University Press, Oxford 1999.

³ В.Б. Антонович, *История Литовской Руси: Лекции профессора Университета Св. Владимира В.Б. Антоновича 1881–1882*, Киев 1882, с. 180.

⁴ Е.Д. Сміт, *Національна ідентичність...*

⁵ H. Tajfel, J.C. Turner, *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*, [in:] *Psychology of Intergroup Relations*, eds. S. Worchel, W.G. Austin, Chicago 1985, pp. 7–24; L.N. Spivak, *Psychological Foundations for the Development of the Young Person's National Self-Consciousness*, "European Applied Sciences" 2014. no. 1, p. 94–96.

⁶ В. Кулик, *Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022 року*, Збруч, 7.01.2023, <https://zbruc.eu/node/114247> [дата звернення: 1.11.2025].

⁷ Цит. за: П.И. Гнатенко, *Этнопсихоанализ: монография*, Киев 2009.

⁸ Э. Ренан, *Что такое нация?*, [в:] Э. Ренан, *Собрание сочинений в 12-ти томах*, т. 6, Киев 1902, с. 101–102.

різні аспекти ідентичності: генетичну зумовленість ідентичності (етнічна ідентичність) та політичну, громадянську (національна ідентичність). Для полікультурних та полілінгвальних спільнот у межах однієї країни це є важливим питанням. Зазначимо, що таких країн у світі – більшість. Виходячи із зростання кількості мультикультурних країн завдяки сучасним міграційним процесам, можемо стверджувати, що набуття солідарності в таких спільнотах становить серйозний виклик для влади. Це питання набуває особливої актуальності у зв'язку з масовими міграційними процесами в Україні, що спричинила російсько-українська війна. Перед багатьма мігрантами постає проблема, як зберегти свою мовну і національну ідентичність та при цьому інтегруватися в іншу культуру.

Якщо етнічна ідентичність є біологічною категорією та в цьому сенсі є константною, то національну ідентичність науковці визначають як дискурсивний конструкт, вважаючи основною рисою ідентичності її ситуативний та мінливий характер. Ця особливість ідентичності може бути названа пластичністю – здатністю проявляти себе різними способами в різних обставинах. Ідентичність у дискурсивному підході не зводиться до комунікативної позиції або комунікативного статусу мовця, вона вплетена в широкий культурний контекст і відтворюється на базі наявних соціальних практик. Це означає, що національна ідентичність конструюється завдяки відповідним дискурсивним практикам, які не пов'язані безпосередньо з мовної ідентичністю. Таким чином, дискурсивний підхід зосереджений на вивченні проявів ідентичності, процесів її формування, підтримки (у практиках) й реалізації в конкретній ситуації, звідси, ідентичність розглядається передусім як процес, а не як результат.

Уже в працях М. Фуко висловлювалася думка про те, що особистості мають множинні ідентичності. Чи стосується це мовної ідентичності і як корелює це з етнічною і національною ідентичностями? Якщо національна ідентичність є формою ототожнення з певним державним устроєм через систему символів та дискурсів, то вона в такому разі постійно підтримується множинними у просторі та часі дискурсивними позиціями, що є нестабільними і мінливими. Водночас, Дж. Деверо та його послідовники підкреслюють патологічний характер абсолютизації власної етнічної ідентичності, що призводить до заперечення всіх інших ідентичностей. На рівні етносу та нації це прирікає спільноту «на повільно безглуздий дрейф у якості закритої системи. На рівні окремої особистості – ідентичність втрачає свою функціональність, перестає бути засобом зв'язку людини зі світом і перетворюється в „гамівну сорочку”»⁹. Нав'язливе підкреслення людиною власної етнічної (чи будь-якої іншої) ідентичності виявляє порушення в її Я-концепції, що провокує захисну відмову від справжньої ідентичності. Така людина

⁹ G. Devereux, *Essais d'ethnopsychiatrie générale*, Gallimard, Paris 1970.

перестає усвідомлювати себе як унікальну багатовимірну особистість (вона лише представник своєї соціальної страти: підприємець, патріот, буддист та ін.) та опиняється на межі того, щоб «бути ніким або навіть не бути зовсім»¹⁰.

Виходячи з вищезазначеного, в центрі нашої уваги постала проблема визначення національної та мовної ідентичності письменниці Марини Левицької (1946–2025), яка була від народження етнічною україною, але усі її твори написані виключно англійською мовою. Матеріалом дослідження є тексти її творів англійською (5) та їх переклади українською, а також інтерв'ю (англійською та українською), в яких вона висловлювалася щодо самоідентифікації. Фокус нашої уваги зосереджено, передусім, на її першому романі *Коротка історія тракторів по-українськи*, який є автобіографічним.

Метою дослідження є аналіз етномовних маркерів аксіологічних стратегій та способів репрезентації української етнічності Марини Левицької з опертям на тексти інтерв'ю Марини Левицької та мовлення персонажів її творів. Завданням розвідки є виявлення специфіки формування гібридної (подвійної) національної ідентичності, взаємодії мовного досвіду й культурних кодів. Окремої уваги заслуговує аналіз мови персонажів, що відбиває мовні профілі українців-емігрантів у романах Марини Левицької.

Цікавим для нашого дослідження є аналіз відповідей письменниці на запитання про самоідентифікацію, виходячи з того, що знаками етнічної та мовної ідентифікації можуть слугувати висловлювання про те, ким себе вважає людина, до якої спільноти вона себе уналежнює. У своїх інтерв'ю письменниця неодноразово підкреслювала, що «моє дитинство було українським, але, ставши дорослою, я ніколи не була особливо україною. Приїхати в Україну означало для мене те саме, що вступити в своє дитинство»¹¹. Отже, навіть, не уналежнюючи себе до українців, вона визнає, що

Україна – це країна з мого дитинства. Це країна моїх спогадів, країна моїх батьків, з розповідями про яку я зростала. Отже, це важлива частина того, хто я є. Але як доросла людина я повністю британка [...] А батьки мої українці... Це не дає мені відчуття, що я українка¹².

В одному зі своїх інтерв'ю Марина Левицька відповіла на запитання щодо улюбленої з її книг наступне:

Це важко. Вони як мої діти. Важко сказати, що я люблю оцю, але не дуже люблю іншу. Звичайно, що я люблю книгу «Коротка історія тракторів українською»

¹⁰ Цит. за П.И. Гнатенко, *Етнопсихоанализ...*, с. 71.

¹¹ Л. Белей, *Дослідниця складності, дуростій слабкості*, «Тиждень», 7.07.2013, <http://tyzhden.ua/Culture/83083> [дата звернення: 1.11.2025].

¹² В Україні вийде «Коротка історія тракторів українською» британської письменниці Марини Левицької, Радіо Свобода, 29.06.2013, <https://www.radiosvoboda.org/a/25031483.html> [дата звернення: 27.05.2026].

(A Short History of Tractors in Ukrainian), бо, частково, це історія моєї сім'ї, і це також книга, яка принесла мені славу й успіх. Але я також дуже люблю мою другу книгу «Два фургони» (Two Caravans) про трудових мігрантів, яка набагато складніша. І це книга, яка через її тему здобула мені міжнародне визнання. Моя остання книга і, звичайно, що останні завжди подобаються, – про світову банківську кризу [...]»¹³.

У центрі художнього світу Левицької – проблеми міграції, ностальгії, історичної травми, асиміляції та комунікаційного непорозуміння між культурами. Перший роман *Коротка історія тракторів по-українськи* написаний на біографічному матеріалі (але містить чимало вигаданого, як говорить М. Левицька). У цьому розумінні автобіографічні тексти слугують цінним джерелом для дослідження не тільки закономірностей побутування тієї чи іншої особистості, сприйняття автором мінливої дійсності, а й рецепцією культурно-історичних особливостей доби. По суті, це перший твір про сучасне життя української еміграції. Саме ця книга стала першим успіхом Марини Левицької, здобувши їй кілька премій, вийшовши понад мільйонним тиражем. Роман перекладений понад 40 мовами, серед яких, звичайно, й українська. Переклад українською першої книги авторки здійснив Олекса Негребецький (2013). У 2013 році вийшли переклади двох інших її романів українською мовою: *Різні домашні тварини: живі й мертві* (видавництво «Темпора»), *Два фургони* (видавництво «Факт», переклад С. Пиркало).

Прозу М. Левицької, як і інших авторів, що присвятили свої твори проблематиці самоідентифікації особистості в контексті двоїстої або маргінальної свідомості емігранта, характеризує звернення до таких понять, як «історична травма», вигнання, культурна асиміляція, ностальгія за батьківщиною, самопізнання через усвідомлення власної ідентичності.

На запитання «Коли Ви формувалися як автор, хто для Вас був найкращим зразком? Ким Ви хотіли бути? Ви згадали Гоголя...», Марина Левицька відповіла:

Я дуже велика шанувальниця Гоголя. Але коли я починала писати, то в Британії піднімалася хвиля зацікавлення письменниками «другого покоління» – батьки яких приїхали з інших країн. Була Зейді Сміт (з книгою *White Teeth*), яка створила велетенську багатокультурну панораму. Була Андреа Ліві, батьки якої походять з Карибських островів. Її оповіді були такі зворушливі. Моніка Алі, батьки якої походять із Бангладеш, яка також писала про свою громаду. І я собі подумала: «Ось, ніхто не написав книги про українців. Може б, я це зробила?» Отже, йшлося не лише про українськість, а про те, що була певна відкритість британської аудиторії до голосів ззовні. Я думаю, що саме це мене заохотило¹⁴.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

Відповідаючи на запитання, «яке на Вашу думку, місце патріотизму, гордості за своє коріння», вона відповіла наступне:

Я не знаю. Я погоджуюся з думкою, не пам'ятаю, хто її висловив, про те, що «патріотизм – це останнє виправдання для негідників». Люди можуть наголошувати на тому, що приносить їм щастя, чим вони гордяться, що їм добре вдається, пишатися своїм умінням і талантами. Але просто стверджувати: «моя країна – найвеличніша у світі», – я вважаю, що це прояв браку впевненості у собі і в своїх силах. Набагато краще сказати: «Моя країна має переваги й недоліки, а ось цього ми намагаємося досягти». Це більш людяно. Я вважаю, що як особистість і як письменниця я завжди більше зацікавлена у тому, що у нас спільного, незалежно від національних чи політичних бар'єрів. Я завжди більше зацікавлена у тому, що об'єднує людей, радше ніж у тому, що розділяє людей. Назагал патріотизмом і націоналізмом часто користуються політики, щоб ділити людей¹⁵.

Треба зауважити, що сприйняття першого роману Марини Левицької британцями та українцями цілком протилежні¹⁶. Українська критика називала книгу пародією на українців. Марина Левицька відповідала, що якщо ця книга і є пародією, то передусім на її родину, адже вона є автобіографічна¹⁷. На її думку, критика роману в Україні спричинена нездатністю українців адекватно сприймати сатиру зі сторони, страхом посміятися над собою, «вкоренілим занадто серйозним і претензійним ставленням до себе»¹⁸. Зі слів Марини Левицької, «найгіршу рецензію в англійській пресі дав письменник Андрій Курков. Чесно кажучи, мене дуже розчарувало, що українці сприймають усе як особисту образу. Сподіваюся, вони зможуть заплітати очі на слово «по-українськи» в назві й побачать те, що варто побачити»¹⁹.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Р. Радутний, *Гидота по українськи. Рецензія на роман М. Левицької «Коротка історія тракторів по українськи»*, Журнал «Всесвіт» 2007, № 5–6, <http://knyhobachennia.com/?category=3&article=108> [дата звернення: 1.11.2025]; A. Kurkov, *Human Traffic. Review of A Short History of Tractors in Ukrainian by Marina Lewycka*, "The Guardian", 19.03.2005, <https://cutt.ly/tfUoiLS> [дата звернення: 4.11.2025]; D. Lechner, *Eastern European memories? The novels of Marina Lewycka*, [in:] *Facing the East in the West. Images of Eastern Europe in British literature, film and culture*, eds. B. Korte, E.U. Pirker, S. Helff, Rodopi 2010, pp. 437–450.

¹⁷ С. Пиркало, *Марина Левицька: «Чомусь існує очікування, що українські автори мають бути страшенно серйозними». Розмова письменника з перекладачем*, «Україна молода» 2009, № 32, <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1353/164/47703> [дата звернення: 1.11.2025].

¹⁸ Д. Десятерик, *Марина Левицька: Мої книжки більше глузують з британців, аніж з українців*, «День», 21.10.2011, № 190, <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/marina-levicka-moyi-knizhki-bilshe-gluzuyut-z-britanciv-anizh-z> [дата звернення: 1.11.2025].

¹⁹ *В Україні нарешті видали світовий бестселлер «Коротка історія тракторів по-українськи»*, Texty.org, 10.07.2013, https://texty.org.ua/fragments/47060/V_Ukrajini_nareshti_vydaly_svitoviy_bestseller_Korotka-47060 [дата звернення 1.11.2025].

М. Левицька визнавала, що вона жартує також над британцями, сміється над їхнім бюрократизмом та снобізмом, однак читачами-британцями її жарти про себе сприймаються скоріше як самоіронія, а не образа. Як справедливо зауважує Олена Підгрушна, істотним є й те, що

попри хвалені англійський здоровий глузд та стриманість у манері *keeping a stiff upper lip*, англійці так само не люблять, коли з них кепкують іноземці. Як, зрештою, і будь-яка нація. А зважаючи на те, що через весь роман проходить тема історії України, не дивно, що й тут авторка виходить із стереотипного бачення історії нашої країни англійцями. М. Левицька орієнтується на англійського читача, жартує над темами неприйнятними в українській культурі²⁰.

Отже, вона орієнтується на сприйняття роману саме англійцями, а не українцями.

Багато англійських читачів писали мені, щоб сказати, як цікаво їм було дізнатися про історію України, але з України я отримувала коментарі на кшталт: «Тут немає нічого нового». Іноді українці навіть приходили на мої публічні лекції в Англії, щоб посперечатися зі мною. Можливо, це тому, що українці дуже націоналістичні, і я думаю, що зараз, коли вони більш помітні на Заході, вони очікують, що до них ставитимуться з більшою повагою. Вони думають: персонажі книги – зовсім не такі, якими ми хотіли б здаватися світу. Українці не хочуть, щоб Захід уявляв їх собі у вигляді жінки з величезним бюстом і старого, який втратив над собою контроль...²¹

Можливо, однією з причин є та, що Марина Левицька дивиться на українців та Україну як британка: критично, прискіпливо, виходячи зі стереотипів, частково – британських, частково – застарілих, радянських, бо в саме ті роки її батьки залишили Україну.

В українському науковому дискурсі існує чимало праць, присвячених аналізу творчості М. Левицької. Дослідники вивчали засоби вираження вторинної мовної особистості на матеріалі її творів²²: Н. Волковець-

²⁰ О.Г. Підгрушна, *Специфіка перекладу гумору на межі англійської та української культур*, "Science and Education a New Dimension. Philology" 2015, vol. III (10), issue 47, с. 95.

²¹ S. Moss, "Better Late Than Never" Interview by Stephen Moss with Marina Lewycka, "The Guardian" 31.05.2007.

²² Н. Волковецька, *Діалог минулого і сучасного у романах Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» та Марини Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи»*, «Наукові записки. Серія Філологічна» (Острог) 2012, вип. 27, с. 133–135; Н.В. Горбач, *Імагологічна візуалізація України в романі М. Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи»*, [в:] *Українська література: проблеми і перспективи: матеріали I Всеукраїнської заочної науково-практичної Інтернет-конференції*, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь 2020, с. 39–43; Ю. Горицька, *Засоби вираження вторинної мовної особистості в англо-*

кою²³ здійснено порівняльне дослідження модифікацій ментальності на матеріалі творів М. Левицької та О. Забужко. Об'єктом уваги дослідниці Оксани Сидоренко стала реалізація конфлікту свій / чужий у просторі роману Марини Левицької *Два фургони*, який присвячено темі заробітчанства²⁴. Аналіз моделювання образу України у творах М. Левицької здійснила Н.В. Горбач²⁵. Звертаючись до порівняльного аналізу перекладів російською та українською мовами твору *A Short History of Tractors in Ukrainian*, харківські науковці О.В. Ребрій та Я.С. Сиса, стверджують, що перекладацьке відтворення мовностилістичних засобів стереотипізації художнього образу перебуває під тиском ідеологічних обставин²⁶. Критичний аналіз перекладів твору *A Short History of Tractors in Ukrainian* російською, українською та німецькими мовами здійснила також лінгвістка О.М. Шум, зазначивши, що «оціночна характеристика твору формується читачем крізь призму бачення змісту перекладачем як співавтором цільового тексту»²⁷. Ґрунтовним, на нашу думку, є дослідження Олени Підгрушної, яка сфокусувала увагу на специфіці перекладу гумору на межі української та англійської культур на матеріалі текстів М. Левицької²⁸. Науковиця доходить висновку, що українців та англійців розділяє етномовний бар'єр, який надзвичайно відчутний саме у творі *A Short History of Tractors in Ukrainian*, що ілюструють чисельні проблемні моменти в перекладі. Треба наголосити на цікавому дослідженні, опублікованому англійською мовою у Польщі, авторкою якого є Оксана

мовному художньому дискурсі, «Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство» 2013, № 18, с. 157–161; В. Нарівська, *Пасторально-ідилічне переживання світу (про роман М. Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи»)*, [в:] *Літературна компаративістика*, випуск IV: *Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми*, ч. II, ВД «Стилос», Київ 2011, с. 258–273; О. Сидоренко, *Свій/чужий простір у романі Марини Левицької «Два фургони»*, «Філологічні науки» 2019, № 30, с. 53–56, <https://doi.org/10.33989/2524-2490.2019.30.188742> [дата звернення: 7.11.2025]; О.Г. Підгрушна, *Специфіка перекладу...*, с. 92–96; О. Ребрій, Я. Сиса, *Національні стереотипи як проблема перекладу*, «Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов» 2022, № 95, с. 44–51, <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2022-95-06>; О.В. Шум, *Авторський стиль М. Левицької: оригінал vs переклад (на прикладі роману «Коротка історія тракторів по-українськи»)*, «Закарпатські філологічні студії» 2022, вип. 22, т. 2, с. 222–226; Г.С. Яроцька, *Марина Левицька як білінгвальна мовна особистість*, [в:] *«Велике і вічне...»: Михайло Федосійович Гетманець: матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Харків, 15–16 вересня 2023 року)*, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Харків 2023, с. 149–152.

²³ Н. Волковецька, *Діалог минулого...*, с. 133–135.

²⁴ О. Сидоренко, *Свій/чужий простір...*, с. 53–56.

²⁵ Н.В. Горбач, *Імагологічна візуалізація...*, с. 39–43.

²⁶ О. Ребрій, Я. Сиса, *Національні стереотипи...*, с. 44–51.

²⁷ О.В. Шум, *Авторський стиль...*, с. 222–226;

²⁸ О.Г. Підгрушна, *Специфіка перекладу...*, с. 95.

Веретюк²⁹. Цю роботу присвячено аналізу української ідентичності на матеріалі роману *Коротка історія тракторів по-українськи*, де основну увагу приділено сприйняттю українців-мігрантів післявоєнного часу і українців-новоприбульців: як діти мігрантів, тобто друге покоління, ставляться до тих, хто приїхав у Британію вже за часи незалежної України в пошуках заробітку та комфортнішого життя. Дослідниця доходить висновку, що дві хвили українських емігрантів в Англії ілюструють складний і динамічний процес трансформації ідентичностей, коли асимільовані англійські українці першої хвили еміграції сприймають як чужих представників наступної хвили. Аналіз сюжету, оповіді та мови показав нестабільне місце в післявоєнній Європі, що призводить до нечіткої ідентифікації.

Якщо описувати Марину Левицьку як мовну особистість, то варто зазначити, що вона є природним білінгвом, її першою домінантною мовою була українська, але згодом, у шкільні роки, українська мова поступово з домінантною перешла на позиції субдомінантною мови. Такий висновок можна зробити, не тільки виходячи з її власних слів, але й з науково визначених чинників, як-от: соціальний контекст вживання мов, нормативність мов, вживаних у соціальному контексті, інтенсивність вживання та рівень володіння. Загалом, перебуваючи в англomовному оточенні, маючи високий соціальний статус у Британії (науковиця, викладач, відома письменниця) тощо, у білінгвальної особистості (зокрема, М. Левицької), безумовно, англійська мова стає домінантною мовою. Її власні висловлювання щодо мови спілкування підтверджують такі висновки: «Я розумію розмовну українську на базовому рівні, але недостатньо, щоб читати й належним чином оцінювати українських письменників. Українська навіть не друга моя мова. Моя друга мова – французька»³⁰.

Письменницький стиль Марини Левицької, яка здобула освіту в Англії, але виросла в родині емігрантів, де розмовляли українською, дивно поєднує в собі англійські традиції та український культурний фон, відповідно до мов, якими вона володіє. Можемо говорити про гібридність культури авторки романів, яка поєднує британське та українське культурне підґрунтя. Саме ця гібридність культури авторки цих романів — є приводом для того, щоб поставити питання про «українськість» англomовних романів М. Левицької.

В одному зі своїх інтерв'ю М. Левицька говорить:

Думаю, міграція – дуже корисна відправна точка для письменника. Завдяки їй він завжди дивиться на все ніби збоку. У дитинстві я мріяла влитися у спільноту, бути такою самою, як і решта англійських дітей із мого оточення. Що

²⁹ O. Weretiuk, *Identifying the Ukrainian: Marina Lewycka's A Short History of Tractors in Ukrainian*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Studia Anglica Resoviensia" 2016, z. 93, s. 154–164.

³⁰ В Україні виїде...

це означає? Ти спостерігаєш і намагаєшся наслідувати. А потім у потрібний момент усе те описуєш. Як на мене, немає ніякого збігу в тому, що так багато письменників були аутсайдерами в суспільствах, які описували³¹.

Тут важлива перспектива зовнішнього спостерігача. Ти бачиш речі в інакший спосіб. Надто ж коли ти дитина, яка переїздить у різні місця. Тоді все, що ти хочеш – сподобатися комусь інше. Ти дивишся, вивчаєш, запам'ятовуєш різні деталі, спостерігаєш за людьми і завжди відчуваєш різницю між собою та ними, думаєш: «Що мені зробити, щоб вони полюбили мене?» Це дуже загострює сприйняття. Може, дорослі не бачать це аж у надто крайній формі, але для дитини це дуже драматично³².

Отже, Марина Левицька стверджує, що в літераторів-мігрантів загострене відчуття дійсності, і це дає їм змогу поглянути на традиційні проблеми під нетрадиційним кутом зору.

Як відомо, представники другого еміграційного покоління – т.зв. діти емігрантів – становлять окремий феномен. Виховання від початку в умовах міжнаціональних зв'язків призводило при переживанні та конструюванні їхньої індивідуальності до формування в них подвійної (а інколи і множинної) ідентичності. Національна самоідентифікація, звичайно, є вибором (усвідомленим чи неусвідомленим) людини, яка ототожнює себе з певною мовно-культурною спільнотою.

Підсумовуючи результати досліджень творчості М. Левицької, можна зазначити, що проблема ідентичності авторки-емігрантки та її білінгвальних героїв залишається відкритою в українському науковому дискурсі. Натомість, на нашу думку, є певні підстави (як-от: висловлювання авторки щодо самоідентифікації та мовної ідентичності, високий соціальний статус та наявні ознаки інтеграції в британську культуру), що дозволяють визначити її як британку, що зберігає певні українські сімейні традиції та любов до своєї історичної батьківщини.

Щодо мовлення героїв романів М. Левицької, то можна сказати, що це навіть не суржик, а покалічена суміш, перехарамаркана російська мова, бо з українською тут спільного мало, на думку Дроздовського:

Мова і справді може видатись смішною та незграбною для росіян, оскільки це, по суті, – спотворена російська мова, якою в Україні ніколи не розмовляли. Та й фонетичні транскрипції для передачі мовлення російською мовою абсолютно не відповідають дійсності. Здається, це не пасквіль на українців, а свідоме маніпулювання текстом, історією, психологією. Це фальсифікація національної культури. Попри частотність подібних випадків, власне ця історія

³¹ В Україні наразі видали...

³² Д. Десятерик, Марина Левицька...

від Левицької виглядає дуже неправдоподібною та образливою³³.

Одним з основних джерел гумору в романі М. Левицької *Коротка історія тракторів по-українськи*, на яке вказують іноземні критики, є піджин укрлиш, «[...] надзвичайна «змішана мова», гібрид англійської та української, завдяки якій у тексті з'являються чудові жарти та яка викликає гомеричний сміх»³⁴. Уживання українських лексем виконують важливу місію маркерів ідентичності героїв роману – Миколи Масєвського, Валентини, її сина Станіслава. Отже, особливості англomовної комунікації героїв-українців з романів М. Левицької – основний художній засіб, що створює сміховий ефект для британських читачів та ображає інколи українців.

М. Левицька вдається до обігрування українсько-англійської мовної мішанки, що спричиняє безліч труднощів при перекладі твору. Питання відтворення «мішаної мови» досить неоднозначне, адже коли в англomовний текст оригіналу вкраплюються особливості українського слововживання, то як бути з ними у перекладі, адже тут персонажі й так розмовляють українською? Ось Надія згадує, як розмовляла її мати: «She talked in her own DIY language – Ukrainian sprinkled with words like *handheldblendera, suspenderbel-tu, green-fingerdski*»³⁵. Зрозуміло, що жінка, перебуваючи в еміграції, знайомила із безліччю реалій, яких не було у неї на Батьківщині, тому й змушена була запозичувати іншомовні слова у свою рідну мову. Це нормальний процес мовної адаптації. Англійські читачі відчують це, адже бачать у тексті знайомі слова, однак із слов'янськими флексіями *-ra, -tu, -ski*. О. Негребецький відтворює так: «Вона говорила своєю саморобною мовою – українською, побризканою словами на зразок *гендблендера, саспендербельта, гардену*» та використовує вона стереотипи, притаманні англійському суспільству, а не українському, що призводить до того, що українського читача такий гумор не зачіпає, бо він його не розуміє. Власне, і не сприймає його як гумор.

Складність тут у тому, що сміховий ефект цілком залежить від фонових знань читачів, проте перекладач має знайти оптимальні засоби, як передати у творі культурно-специфічні іронічні зауваження та гумористичні ремарки оповідачки, адже перекладач несе відповідальність за те, чи буде гумор сприйнятий так, як його сприймає носій мови оригіналу. Елемент, який в оригіналі провокував смішну гру понять, у перекладі перетворюється на ідеологічний випад проти суверенної країни і перетвориться на національну образу³⁶.

³³ Д. Дроздовський, «Трактори» з невдалої історії не по-українськи, Журнал Всесвіт, 2006, <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/179/41/> [дата звернення: 27.05.2026].

³⁴ О.Г. Підгрушна, *Специфіка перекладу...*, с. 95.

³⁵ О. Weretiuk, *Identifying...*, с. 155.

³⁶ О.Г. Підгрушна, *Специфіка перекладу...*, с. 95.

Часте використання українських і російських запозичень в англійському тексті роману стає причиною виникнення стилістичного контрасту як засобу створення комічного ефекту. У російських і українських вкраплень є й інша, не менш важлива стилістична функція. Вона пов'язана з процесом самоідентифікації українських героїв роману, особливо Миколи Маєвського.

Другий роман Левицької *Два каравани* (2007) ще важче ніж перший зарахувати до жанру суто комічних творів, але англійська критика пов'язала його з розрядом таких самих «смішних» книг. Серед численних героїв *Двох караванів* британців майже немає. Весь сюжет побудований на пошуках кращого життя і заробітків добре освічених українських, польських, китайських і африканських мігрантів, які після 2004 р. добровільно приїхали до Англії, щоб покращити своє економічне становище на батьківщині (поляки Йола, Марта, Томаш, українець Андрій) або щоб вдосконалити свої знання англійської мови (Ірина, китайські студентки). Наприкінці роману *Два каравани* Андрій та Ірина вирішують поки не виїжджати з Англії, сподіваючись, що тут їм вдасться забезпечити своє сімейне щастя. Марині Левицькій вдалося в цій книзі досягти найвищого ступеня художньої правдивості: перед нами, користуючись її виразом, «українські українці» – у цьому не сумніваючись ні на хвилину.

Мовна гра, змішування англійської та української мов у тексті створюють комічний ефект, який виконує не лише естетичну, а й аксіологічну функцію: він показує, як мова стає простором культурного непорозуміння, але водночас і способом самовираження. Використання українських слів, фраз, елементів суржику або «українсько-англійського піджину» формує у творах авторки своєрідну «мовну мапу» ідентичності. Цей прийом виявляє не лише гумор, а й трагічність роздвоєного світосприйняття людини, що одночасно належить двом світам. Можна стверджувати, що мовна поведінка персонажів виконує не лише комунікативну, а й аксіологічну функцію, виступаючи маркером їхньої етнічної та національної самоідентифікації. Використання українсько-англійської мовної мішанки, суржику та іншомовних вкраплень створює ефект гібридної мовної свідомості, що відображає роздвоєність культурної належності та внутрішні ідентифікаційні конфлікти героїв.

Висновки

У статті здійснено комплексний аналіз національної та мовної ідентичності українських мігрантів на матеріалі творчості Марини Левицької. Ідентичність у прозі письменниці не постає як стабільна та завершена категорія, а функціонує як динамічний, дискурсивно зумовлений процес, який формується під впливом міграційного досвіду, міжкультурної взаємодії та білінгвального мовного середовища. З'ясовано, що національна ідентичність

Марини Левицької як особистості має подвійний характер: домінантною виступає британська ідентичність, тоді як українська зберігає статус субдомінантної, символічної та емоційно маркованої. Така модель ідентичності зумовлена особливостями мовної соціалізації письменниці як представниці другого покоління еміграції. Мова в її творах постає не лише засобом зображення комунікативного непорозуміння між культурами, а й інструментом самопізнання, рефлексії та збереження внутрішньої цілісності особистості. Герої Марини Левицької постають як «міжкультурні посередники», носії множинної ідентичності, що перебувають у постійному процесі ціннісного та мовного самовизначення. Отримані результати засвідчують, що творчість Марини Левицької є важливим художнім простором осмислення трансформацій національної та мовної ідентичності в умовах сучасної глобалізованої міграційної реальності. Пропоноване дослідження дозволило отримати відповідь на запитання: наскільки глибоким є зв'язок між мовою та ідентичністю і наскільки лінгвоорієнтованою є етнічна ідентичність українців-мігрантів, а також визначити статус символічної функції мови (мова як етнічний символ), що свідчить про певну зміну мовних орієнтацій білінгвів-мігрантів. Вбачаємо доречним національну ідентифікацію білінгвів-мігрантів вважати подвійною: за аналогією з двомовністю, домінантною ідентичністю мігрантів, зокрема М. Левицької, визначити англійську (британську), субдомінантною – українську. Науковий аналіз доводить, що національна ідентичність у творчості Левицької функціонує як дискурсивна, мінлива структура, що залежить від культурного контексту та соціальної ситуації.

Література

- Антонович В., *История Литовской Руси: Лекции профессора Университета Св. Владимира В.Б. Антоновича 1881–1882*, Киев 1882.
- Белей Л., *Дослідниця складності, дуростій слабкості*, «Тиждень», 7.07.2013, <http://tyzhden.ua/Culture/83083> [дата звернення 1.11.2025].
- Волковецька Н., *Діалог минулого і сучасного у романах Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» та Марини Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи»*, «Наукові записки. Серія Філологічна» (Національний університет «Острозька академія») 2012, вип. 27, с. 133–135.
- В Україні вийде «Коротка історія тракторів українською» британської письменниці Марини Левицької, Радіо Свобода, 29.06.2013, <https://www.radiosvoboda.org/a/25031483.html> [дата звернення: 27.05.2026].
- В Україні нарешті видали світовий бестселлер «Коротка історія тракторів по-українськи», Texty.org, 10.07.2013, https://texty.org.ua/fragments/47060/V_Ukrajinі_nareshti_vydaly_svitovyy_bestseller_Korotka-47060/ [дата звернення 1.11.2025].
- Гнатенко П.И., *Этнопсихоанализ: монография*, Киев 2009.

- Горбач Н.В., *Імагологічна візуалізація України в романі М. Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи»*, [в:] *Українська література: проблеми і перспективи: матеріали I Всеукраїнської заочної науково-практичної Інтернет-конференції*, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь 2020, с. 39–43.
- Горицька Ю., *Засоби вираження вторинної мовної особистості в англomовному художньому дискурсі*, «Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство» 2013, № 18, с. 157–161.
- Десятерик Д., *Марина Левицька: Мої книжки більше глузують з британців, аніж з українців*, «День», 21.10.2011, № 190, <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/marina-levicka-moyi-knizhki-bilshe-gluzuyut-z-britanciv-anizh-z> [дата звернення: 1.11.2025].
- Дроздовський Д., *«Трактори» з невдалої історії не по-українськи*, Журнал Всесвіт, 2006, <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/179/41/> [дата звернення: 27.05.2026].
- Кулик В., *Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022 року*, Збруч, 7.01.2023, <https://zbruc.eu/node/114247> [дата звернення: 1.11.2025].
- Левицька М., *Коротка історія тракторів по-українськи*, пер. з англ. О. Негребецького, Темпора, Київ 2013.
- Нарівська В., *Пасторально-ідилічне переживання світу (про роман М. Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи»)*, [в:] *Літературна компаративістика*, випуск IV: *Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми*, ч. II, ВД «Стилос», Київ 2011, с. 258–273.
- Ренан Э., *Что такое нация?*, [в:] Э. Ренан, *Собрание сочинений в 12-ти томах*, т. 6, Киев 1902, с. 87–101.
- Сидоренко О., *Свій/чужий простір у романі Марини Левицької «Два фургони»*, «Філологічні науки» 2019, № 30, с. 53–56, <https://doi.org/10.33989/2524-2490.2019.30.188742> [дата звернення: 7.11.2025].
- Сміт Е.Д., *Національна ідентичність*, пер. з англ. П. Тарашука, Основи, Київ 1994, <http://litopys.org.ua/smith/smi02.htm> [дата звернення: 10.11.2025].
- Підгрушна О.Г., *Специфіка перекладу гумору на межі англійської та української культур*, “Science and Education a New Dimension. Philology” 2015, vol. III (10), issue 47, с. 92–96.
- Пиркало С., *Марина Левицька: «Чомусь існує очікування, що українські автори мають бути страшенно серйозними». Розмова письменника з перекладачем*, «Україна молода» 2009, № 32, <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1353/164/47703> [дата звернення: 1.11.2025].
- Радутний Р., *Гидота по-українськи. Рецензія на роман М. Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи»*, Журнал «Всесвіт» 2007, № 5–6, <http://knyhobachennia.com/?category=3&article=108> [дата звернення: 1.11.2025].
- Ребрій О., Сиса Я., *Національні стереотипи як проблема перекладу*, «Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов» 2022, № 95, с. 44–51, <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2022-95-06>.

- Шум О.В., Авторський стиль М. Левицької: оригінал vs переклад (на прикладі роману «Коротка історія тракторів по-українськи»), «Закарпатські філологічні студії» 2022, вип. 22, т. 2, с. 222–226;
- Яроцька Г.С., Марина Левицька як білінгвальна мовна особистість, [в:] «Велике і вічне...»: Михайло Федосійович Гетманець: матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Харків, 15–16 вересня 2023 року), ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Харків 2023, с. 149–152.
- Devereux G., *Essais d'ethnopsychiatrie générale*, Gallimard, Paris 1970.
- Kurkov A., *Human Traffic. Review of A Short History of Tractors in Ukrainian by Marina Lewycka*, "The Guardian", 19.03.2005, <https://cutt.ly/tfUoiIS> [дата звернення: 4.11.2025].
- Lechner D., *Eastern European memories? The novels of Marina Lewycka*, [in:] *Facing the East in the West. Images of Eastern Europe in British literature, film and culture*, eds. B. Korte, E.U. Pirker, S. Helff, Rodopi 2010, pp. 437–450.
- Moss S., "Better Late Than Never" Interview by Stephen Moss with Marina Lewycka, "The Guardian" 31.05.2007.
- Smith A., *Myths and memories of the nation*, Oxford University Press, Oxford 1999.
- Tajfel H., Turner J.C., *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*, [in:] *Psychology of Intergroup Relations*, eds. S. Worchel, W.G. Austin, Chicago 1985, pp. 7–24;
- Spivak L.N., *Psychological Foundations for the Development of the Young Person's National Self-Consciousness*, "European Applied Sciences" 2014. no. 1, p. 94–96.
- Weretiuk O., *Identifying the Ukrainian: Marina Lewycka's A Short History of Tractors in Ukrainian*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Studia Anglica Resoviensia" 2016, z. 93, s. 154–164.

Украинские мигранты: национальная и языковая идентичность (на материале произведений Марины Левицкой)

Резюме

В статье проанализирована национальная и языковая идентичность украинских мигрантов на материале художественного творчества Марины Левицкой. Исследование базируется на сочетании лингвистического, литературоведческого, психолингвистического и аксиологического подходов. Особое внимание уделено анализу высказываний автора о собственной национальной и языковой идентификации, речи персонажей, которая отражает специфику билингвального языкового сознания и гибридной идентичности. Показано, что в условиях миграции идентичность выступает как динамичная, изменчивая структура, которая находится в постоянном процессе конструирования с опорой на две культуры – украинскую и британскую. Языковые вкрапления, элементы украинско-английской языковой смеси, суржик и заимствования выступают важными маркерами национальной и культурной идентичности персонажей, иллюстрируя, в том числе, и поколенческие различия на коммуникативном уровне. Национальная идентичность Марины Левицкой имеет двойственный характер: доминирующей является британская идентичность, тогда как украинская сохраняет символическую, культурную и эмоциональную значимость. Язык персонажей-мигрантов в ее романах выполняет не только коммуникативную функцию,

но и аксиологическую, отражая систему ценностей украинских мигрантов. Результаты исследования актуальны в условиях современных миграционных процессов, вызванных войной, и могут быть использованы в исследованиях, посвящённых проблемам идентичности, современной миграционной литературы, социолингвистики и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: национальная идентичность, языковая идентичность, билингвизм, гибридная идентичность, межкультурная коммуникация, Марина Левицкая, украинская эмиграция

Ukrainian Migrants: National and Linguistic Identity (Based on the Works of Marina Lewycka)

Abstract

This article explores the national and linguistic identity of Ukrainian migrants based on the literary works of Marina Lewycka. The research is grounded in an interdisciplinary approach combining linguistic, literary, psycholinguistic, and axiological perspectives. Special attention is paid to the analysis of the speech patterns of the characters, which reveal the specificity of bilingual consciousness and the formation of a hybrid identity. The study demonstrates that under the conditions of migration, identity does not function as a fixed or completed category but rather as a dynamic and discursively constructed process shaped by intercultural interaction, bilingual experience, and sociocultural adaptation. The use of Ukrainian-English mixed speech, elements of Surzhyk, borrowings, and phonetic stylization creates a specific linguistic space that reflects the characters' dual cultural belonging and internal identity conflicts. The article substantiates that national identity in Marina Lewycka's works has a dual structure: British identity operates as the dominant one, while Ukrainian identity remains subdominant, symbolic, and emotionally marked. This model of identity is determined by the peculiarities of the writer's linguistic and cultural socialization as a representative of the second generation of migrants. Ukrainian identity is preserved mainly at the level of cultural memory, family narratives, emotions, and symbolic language markers. It is proven that language in Lewycka's novels performs not only a communicative but also an axiological function, serving as a carrier of values and cultural meanings. Linguistic choices made by the characters reflect their strategies of self-identification, adaptation, resistance, and inner self-preservation. The study also emphasizes the ambivalence of humor and linguistic play in Lewycka's prose. While mixed language and phonetic stylization create a comic effect for the English-speaking reader, they may be perceived as offensive or ideologically biased by Ukrainian readers. This confirms that the perception of ethnic representation strongly depends on cultural background and interpretative frameworks. The results of the research show that the works of Marina Lewycka constitute an important literary laboratory for rethinking national and linguistic identity in the context of globalization and contemporary migration. The article proves that language remains one of the key instruments of both identity preservation and transformation. The findings are relevant for studies in identity theory, migration literature, sociolinguistics, intercultural communication, and diaspora studies.

Keywords: national identity, linguistic identity, bilingualism, hybrid identity, migration, intercultural communication, axiology, Marina Lewycka